

HUSOVO UČENÍ A LUTHEROVA REFORMACE¹

Jana Nechutová

HUSITISCHE LEHRE UND LUTHERISCHE REFORMATION Die Studie versucht Hus als ein historisches Zwischenglied zwischen dem mittelalterlichen Katholizismus einerseits und Luther andererseits zu platzieren. Die Verfasserin ist überzeugt, daß die Husens und hussitische Texte nicht nur diejenige Themen, die mehrere Generationen von Kirchenhistorikern als zentrale Streitpunkte gelöst haben (Ekklesiologie, Ansichten über den Gehorsam, Prädestination, Eucharistie, neulich auch Eschatologie), bieten, sondern daß wir fragen können und sollen auch, was Hus und hussitische Theologen über die Rechtfertigung, die göttliche Gnade und Gerechtigkeit, über die Stellung des Gewissens und seine Freiheit dachten, was sie von der Bedeutung der Predigt und des Wortes, von der Rolle der Werke im christlichen Leben gehalten haben. Das neue Verständnis der Zusammenhänge Hussens Lehre mit den reformatorischen Konzepten versucht sie auf der Basis von Ergebnissen der neuesten Forschungen vorzustellen, wie sie vor allem auf dem internationalen ökumenischen wissenschaftlichen Symposium in Bayreuth (1993, teilweise aber auch auf der Konferenz an der päpstlichen Lateran-Universität in Rom im Dezember 1999) präsentiert wurden.

Ptát se po vztahu lutherské reformace k reformaci české znamená stát před problémem kontinuity a diskontinuity. Dialektika těchto kategorií ovšem platí i v poněkud posunutém smyslu: uplatní se totiž vždy, když se ptáme na vztah reformačního učení vůbec k předchozím teologickým či obecněji náboženským nebo myšlenkovým systémům Augustinem počínaje až po věroučné nauky vrcholné scholastiky.

Husovo učení, jeho místo a význam, bývá studováno a objasňováno buď na pozadí minulosti nebo na pozadí budoucnosti. Na jedné straně tak lze Husa a jeho učení vztahovat k budoucnosti, hledět na ně reformačním prismalem, tázat se, co z pozdějšího reformačního konceptu bylo eventuálně přítomno již v díle a učení českého kacíře. Na druhé straně se v české historiografii – bez ohledu na konfesijní či jinak ideově zakotvené stanovisko badatele – prosadilo hledání směrem k minulosti a byla tak nalezena v podstatě tři východiska: Husovo učení by bylo nemyslitelné bez svých tří

¹ Francouzské znění této stati, která byla zpracována jako součást grantového projektu MŠMT Centrum pro studium patristických, středověkých a renesančních textů (LN 00A011) vychází ve sborníku *Luther et la Réforme* (Editions Du Temps, ed. Université de Paris – XII Val de Marne: Jean-Paul Cahn et Gérard Schneiflin).

evidentních zdrojů: učení anglického reformátora Johna Wycliffa, domácího reformního hnutí a lidového i učeného kacířství, v první řadě valdenství (Josef Pekař). Katoličtí historikové, pokud jsou Husovi a české reformaci vůbec nakloněni, hledají Husovy zdroje rovněž v minulosti, ovšem jinde, ve vnitrocírkevní reformě, v reformních směrech 14. století, přičemž zdůrazňují kompatibilitu Husova učení s teologickými definicemi patristické a scholastické teologie, jinými slovy – jsou přesvědčeni o Husově pravověrnosti.

Na těchto základech se zrodily různé klasifikace Husových a husitských nauk a celého onoho českého historického a kulturního fenoménu.² Váhá se mezi označením „reforma“ nebo „reformace“ či spíše „raná reformace“ (Frühreformation, A Premature Reformation)³ nebo jindy „Vorreformation“.⁴ V českém bádání posledních desetiletí se především díky evangelickému církevnímu historikovi Amedeu Molnárovi († 1990) ujala distinkce „první reformace“ a „druhá reformace“, přičemž první reformací je třeba rozumět valdenství, viklefismus s lollardstvím a husitství. V západoevropském historickém a teologickém bádání se ovšem husitství se všemi jeho ideami stále přijímá jako předstupeň, Hus a další velké osobnosti české

² Uvádíme zde nejen literaturu k problematice této poznámky, nýbrž základní tituly k Husově i Lutherově postavě, jež se jakkoli dotýkají jejich vztahu a důležitých aspektů jejich nauk: M. Vischer, *Jan Hus, sein Leben und seine Zeit 1–2*, Frankfurt am Main 1940 – H. A. Oberman, *Forerunners of the Reformation. The Shape of Late Medieval Thought illustrated by Key Documents*, New York 1966 – Týž, *Iustitia Christi and Iustitia Dei. Luther and the Scholastic Doctrines of Justification*, Harvard Theological Review 59, 1966, s. 1–26 – Týž, *Fourteenth Century Religion Thought. A Premature Profile*, Speculum 53, 1978, s. 80–93 A. Molnár, *Husovo místo v evropské reformaci*, Československý časopis historický 14, 1966, s. 1–14 – P. De Vooght, *L'hérésie de Jean Huss, 1–2*, 2. éd., Louvain 1975 – B. Lohse, *Martin Luther. Eine Einführung in sein Leben und sein Werk*, 2. Aufl., München 1982 – Týž, *Luther and Hus*, in: *Evangelium in der Geschichte*, Göttingen 1988, s. 65–79 – A. McGrath, *Forerunners of the Reformation? A Critical Examination of the Evidence for Precursors of the Reformation Doctrines of Justification*, Harvard Theological Review 75, 1982, s. 219–242 – Týž, *Iustitia Dei, A history of the Christian doctrine of Justification I: The Beginnings to the Reformation, II: From 1500 to the present day*, Cambridge 1986 (dále jen McGrath I, II) – E. Werner, *Jan Hus, Welt und Umwelt eines Prager Frühreformators*, Weimar 1991 – *Jan Hus: Mezi epochami, národy a konfesemi*, Sborník z mezinárodního sympozia, konaného 22.–26. září 1993 v Bayreuthu, Praha 1995 – (dále jen J. H. mezi epochami) – P. Hilsch, *Johannes Hus, Prediger Gottes und Ketzer*, Regensburg 1999.

³ B. Töpfer, *Lex Christi, Dominium a církevní hierarchie u Jana Husa ve srovnání s jejich pojetím u Jana Viklefa*, J. H. mezi epochami, s. 101 a pozn. 50 – K periodizaci srv. B. Lohse, 1982, s. 26–28 a literatura s. 30.

⁴ B. Lohse, 1982, s. 22.

„první reformace“ jsou chápány v lepším případě jako předchůdci.⁵ Citujme dvě vyhraněná stanoviska, jež se vyslovují již i ke vztahu Hus – Luther: „Eigentlich begann die Reformationsgeschichte eben nicht bei Luther, sondern bei Johannes Hus“ – to jsou závěrečná slova stati F. Seibta z roku 1987.⁶ Přední Husův obhájce na katolické straně, belgický benediktin Dom Paul de Vooght, vidí věc jinak: „(Huss) ne fut pas réformateur dans le sens profond du mot. Avant tout le réformateur repense un état de choses, une civilisation ou une religion ou la vie tout court. Il finit tôt ou tard par bouleverser les cadres établis. Huss, bien loin de vouloir renverser les normes religieuses existantes, ne pense qu'à y ramener tous les hommes, les prêtres en particulier...“⁷

Naše otázka po kontinuitě a diskontinuitě se pokusí položit Husa jako historicky střední článek mezi středověkým katolicismem na jedné a Lutherem na druhé straně. Zde je nutno připomenout, že navzdory úsilí mnoha generací církevních historiků nevíme, do jaké míry bylo Husovo učení pravověrně katolické ve smyslu ortodoxie počátku 15. století. Ústředními spornými body jsou zde Husovy názory na církev (odvozeně od eklesiologie pak názory na poslušnost), na predestinaci, na eucharistii, v poslední době se dostává do popředí Husova eschatologie a jeho představy o Antikristu. (Naznačila jsem už, že různá řešení Husovy ortodoxie bývají závislá i na konfesijních postojích a zájmech badatelů, není tomu tak ale vždy.) K těmto tématům se vrátíme. Budiž ale nejprve řečeno, že tento výčet témat je sice standardní, není však podle mého názoru úplný – oblasti, na nichž jsme uvykli zkoumat Husovu věrnost katolickému učení, byly vytyčeny v minulém století a dodnes nebyl jejich počet rozšířen. Jsem ale přesvědčena, že Husovy a husitské texty nabízejí více, že se nad nimi můžeme a máme ptát, jaké byly názory Husa a dalších husitských teologů na ospravedlnění, na boží milost a spravedlnost, na postavení svědomí a jeho svobody, na význam kázání a slova, na úlohu skutků v křesťanském životě. Jednak dlužíme tyto rozbory husovským textům samým o sobě, jednak se takovýmto tázáním přiblížíme řešení otázek po vztahu mezi husitskou a luterskou reformací.

⁵ Výtečně jsou nejvýznamnější relevantní rysy přechodného období od pozdní scholastiky k reformaci se zřetelem k teologickým systémům 14. století vyloženy in A. McGrath I, s. 180ff: „The transition from the medieval to the modern period - Forerunners of the reformation doctrines of justification?“ – Srv. H. A. Obermann, *Hus und Luther*, J. H. mezi epochami, s. 319 ff.

⁶ Die hussitische Revolution als europäisches Modell, in: *Jan Hus und die Hussiten in europäischen Aspekten*, Schriften aus dem Karl-Marx-Haus Trier 36, 1987, s. 41.

⁷ L'hérésie, s. 492–3.

Husovy spisy po této stránce dosud zkoumány nebyly. Pokusila jsem se o takovýto rozbor pro jednoho z Husových předchůdců, M. Matěje z Janova, a to na základě jeho hlavního díla „Regulae Veteris et Novi Testamenti“. Zjednodušeně můžeme říci, že obsah tohoto spisu je eucharistický, „Regulae“ volají po častém, ne-li denním, přijímání laiků, přičemž se ozývají aspekty, v tehdejší náboženské praxi zanedbávané a naopak v reformačních systémech potom zdůrazněné: Matěj dává zjevně přednost lásce před bázní, spolehnutí před úzkostí, milosti před skutky. Podtrhl ten aspekt učení o boží milosti, který sice byl v katolické nauce jeho doby obsažen, býval však ve většině scholastických systémů a rozhodně v aplikované teologii, v kazatelské a pastýřské praxi, zdůrazňován méně než aspekt děsu a hrůzy před božím majestátem a úzkostí z věčného zatracení. Matějova teologie eucharistie je teologie naděje a spolehnutí na boží lásku a milost. Jeho Bůh není ani tak Bohem trestajícím a soudícím jako Pánem nanejvýš milosrdným a milujícím. Matěj z Janova se zde jistě neodchýlil od pravověří středověkého katolicismu, který byl ostatně v tomto ohledu značně věroučně diferencován, pouze upozornil na to, co pak samostatně rozpracovala a polemicky vyhroutil reformace.

Za druhé vidím v učení M. Matěje z Janova o eucharistii jistý emancipační prvek, který pak zvýrazní Hus svou neinstitucionální a protiinstitucionální eklesiologií a který bude žít ve světové reformaci jako požadavek svobody křesťana a zodpovědnosti jeho rozhodnutí: Matěj z Janova sice přímo neodrazuje věřící od dodržování směrnic jejich zpovědníků a kněží, implicitně je však v jeho výzvách k častému přijímání obsažena i relativizace církevních zákazů a omezení a prostřednické funkce kněze. Každý věřící, i laik, i žena, má *probare seipsum* a sám, podle vlastní potřeby a touhy, jíst z onoho chleba (a pít z onoho kalicha). Spolu se svobodou křesťana se objevuje kategorie boží spravedlnosti – lidé mohou podle své svobodné vůle užívat svátostí ke svému věčnému životu nebo ke své zkáze, neboť to je věc boží spravedlnosti a lidské svobody. *Libertas, iustitia Dei i iustificatio* zde má ještě daleko do pojetí, v jakém je známe od Luthera, jak nám to prozrazuje i Matějův koncept *milosti*, jenž zůstává sevřen v patristických pojmech. – A ještě jedna vlastnost Pařížského Mistra, Parisiensis, jak také bývá Matěj z Janova označován: jeho tvrdošíjně důsledné soustředění k Písmu, manifestované způsobem, jakým cituje své „autority“: téměř neuznává patristických autorů a jen zcela výjimečně se u něj objeví odkaz na kanonické právo, cituje téměř výlučně Bibli. To svědčí o jeho vědomé volbě tohoto teologického pramene – i kdyby se k této volbě sám opětovně a výslovně nepřiznával. Je to jiné užívání středověkého citačního arzenálu než na jaké jsme v literatuře (i v reformní literatuře) této doby zvyklí. Tak

důsledným praktikem „des Schriftprinzips“ zdaleka není ani Hus, který s oblibou cituje staré i nové autority, et antiquos et modernos, ač po celou svou při s kurii a koncilem žádá, aby se mu jeho bludy a omyly dokázaly z Písma.⁸ - Jakkoli o tom všem Matěj z Janova uvažuje v postupech vlastních středověké scholastice, je jisté, že vyzdvihl a zdůraznil oblasti, jimiž se texty české spirituality čtrnáctého století, většinou buď asketicko-mystické nebo moralistní, nezabývaly.

Od tohoto teologicky nejvýznamnějšího Husova předchůdce se nyní obraťme k postavě českého reformátora samotného. Nové chápání souvislostí jeho učení s reformačními koncepty (přičemž základním textem k porozumění těmto vztahům zůstává uvedená česká stať A. Molnára)⁹ se zde pokusím představit na základě výsledků nejnovějších výzkumů, jak byly prezentovány zejména na mezinárodním ekumenickém vědeckém sympoziu, konaném v září 1993 v Bayreuthu.¹⁰ Ústřední kategorií Husova učení a učení jeho spolupracovníků a žáků je *lex Christi*, boží zákon, zjevený v Kristu a obsažený v Písmu, závazná norma, jíž jsou všechny lidské zákony a tradice podřízeny, o jejíž poznání musí křesťan usilovat a jíž musí spravovat svůj život. Vše, co je jí protikladné, pochází od Antikrista. Moderní uvažování o tomto hesle přivedlo historiky k formulaci dvojice *sola lege – sola fide*: nebudeme asi na scestí, budeme-li pod husovskou *lex* rozumět zákon ve smyslu přikázání – Husův apel na křesťanský život má silný moralistní náboj, což lze dobře pochopit ze skutečnosti, že husovské reformaci šlo především o nápravu poměrů v církvi a ostatně i ve společnosti. Mistr Jan upírá nekřesťansky žijícímu knězi skutečné kněžství (ale se zachováním platnosti svátostí, jimiž slouží věřícím), papeži pravé nástupnictví Petrovo. Ale tuto stránku Husova učení, přičítající se Augustinovu pojetí,¹¹ lze vyložit i jinak, způsobem, který již staví kostnického mučedníka do blízkosti

⁸ Srov. E. S. Molnár, O. A. R., *Viklef, Hus a problém autority*, J. H. mezi epochami, s. 109nn. Srv. Hilsch, s. 224: „Dennoch ist der Unterschied zu Luthers Prinzip Allein die Schrift (sola Scriptura) nicht mehr gross...“

⁹ Srv. pozn. I, Molnár 1966.

¹⁰ Nepodávám zde přehled obecně dosti povědomých Lutherových výroků o Husovi a husitech. Česká historiografie je poprvé reflektovala stať J. Goll, *Jak soudil Luther o Husovi*, Časopis Muzea Království Českého 54, 1880, s. 60–80 – Srov. M. Vischer I, s. 6 (a pozn. sv. II., s. 191), II, s. 104 (a pozn. s. 314 – Hussens Traum), 191–192, 334, 337–338, 363, poslední hodnotící souhrn Oberman, *Hus a Luther*, J. H. mezi epochami, zvl. V kapitole „Luthera solidarisace s Husem“, s. 269–271.

¹¹ Aurelius Augustinus odmítá rozlišovat život a učení – vyhroceně zejména v protidonatistických spisech *De baptismo* a *Post conlationem contra Donatistas*, kde obhájuje platnost svátostí nezávisle na stavu milosti, v jakém se nachází kněz.

Martina Luthera: podle formulace H. A. Obermana „ani u Wyclifa, ani u Husa nejde prostě o kritiku morálního stavu katolické církve, o schodek v *pauertas apostolica*, káraný valdenskými, nýbrž o vytěsnění ‚lex Christi‘, dosvědčovaného Písmem skrze kanonické právo.“¹²

Poslední husovské teologické zkoumání vyslovilo další odvážné paralely: v Husově výkladu Lombardových Sentencí, *nota bene* v souvislosti s predestinací, čteme obrat *ex plana fide*. Moderní teolog¹³ jej uvádí do souvislosti se slavným reformačním heslem a zároveň upozorňuje, že další dvě reformační formule, totiž *sola gratia* a *sola Scriptura* (o jejichž obsahu jsme se mohli zmínit dokonce již u Husova předchůdce Matěje z Janova) znějí u Husa jednoznačněji a odvážněji. A zase jiný moderní teolog, uvažuje o Husově pojmu predestinace, vyslovil další odvážný názor, totiž že se Hus svým pojetím predestinace ocitá v blízkosti pozdější *iustificatio sola gratia*.¹⁴ Ještě jednoznačnější je formulace další nové studie,¹⁵ že soteriologická dignita patří podle Husa víře, nikoli skutkům. Církev chápe Hus ve dvojitým smyslu: je mu jednak ve viklefském smyslu *universitas praedestinatorum*, jednak *congregatio fidelium*, jejíž hlavou je pouze Kristus, nikoli papež. Obojí má u něj praktický základ i praktický dosah. Husovo společenství předurčených ke spáse je sice konec konců onou neviditelnou církví, již si Kristus od počátku světa vyvolil, ale především je nástrojem proti zesvětštlé instituci, římské církvi, kterou nejprve Hus (ovšem již před ním jeho předchůdce, citovaný Matěj z Janova, jemuž nezbylo nic jiného než institucionální římskou církev zahrnout již proto, že schismatem pozbyla jednoho z podstatných znaků, jednoty) a ještě důrazněji Luther postavili mimo legitimní eklesiologický systém: hlavou církve nemůže být někdo, kdo de facto není jejím členem, kdo svým neřádným způsobem života dokazuje, že je *praescitus ad dampnationem* a že mezi predestinované nepatří. Tak jsa v těžkém hříchu, není papež papežem, prelát prelátem, biskup biskupem, ani světský pán není světským pánem – to vše ve stopách Viklefových a podle jeho formulací, ovšem v české situaci počátku 15. století s novým důrazem a s novými společenskými důsledky. Církev je ovšem také *congregatio fidelium* či *communio sanctorum* nebo *corpus Christi mysticum* – i to v opozici k institucionální církvi, která se často definovala jako římská kurie, jako tělo, jež je složeno z kardinálů a jehož hlavou je papež. Z těchto

¹² H. A. Oberman, *Hus a Luther*, tamtéž s. 267.

¹³ M. Wernisch, *Ratio voluntatis u M. Jana Husa*, tamtéž s. 132.

¹⁴ Z. Kučera, *Eklesiologický výklad posledního soudu – pokus o porozumění Janu Husovi*, tamtéž s. 151.

¹⁵ J. Liguš, *Husovo pojetí Písma podle jeho kázání*, tamtéž s. 185.

definicí je zřejmé především, že Hus cítí, myslí a učí neinstitucionálně, ba protiinstitucionálně. Odmítá se podrobit církevně politickým, právním a organizačním formulím, které snad kdysi měly svůj eklesiologicky konstitutivní význam, ten však již Hus cítí jako vyprázdněný. Je nutno vrátit se ke Kristu a k apoštolské církvi. To není jen Vikleř, je to i mentalita lidového sektářství, ve vyzrálejší a lépe reflektované podobě je to i pozdější reformace Lutherova. Nejnapadnějším výrazem této Husovy polohy je jeho odvolání od soudu papežova k soudu Kristovu, k této institučně neuchopitelné a v eklesiální struktuře tudíž neexistující právní instanci, z dubna roku 1412.¹⁶ Stojíme zde také před Husovým pojetím poslušnosti: systematicky o ní Hus pojednal ve třech kapitolách svého stěžejního, ostatně silně Vikleřem poznamenaného díla, v obsáhlém traktátu „De ecclesia“, a to na základě výkladu Bernarda z Clairvaux o dobrých, špatných a středních (neutrálních) skutcích: křesťan nemá být poslušen jakékoli autority, příkazují-li mu něco jednoznačně zlého, musí jich být poslušen, příkazují-li věci dobré, se zákonem Kristovým shodné – ale v oněch věcech středních, indiferentních, u nichž Bernard své mnichy odkazuje k poslušnosti, nabádá Hus – ostatně na základě toho, jak sám domyslel Bernardův text – k rozváznému posuzování všech okolností takovýchto příkazů. Věřící má být tedy schopen soudit sám, co je ve shodě s božím zákonem a co je proti němu, i když to na první pohled vyhlíží indiferentně – svoboda křesťana a jeho svědomí je zde zdůrazněna mnohem více než jak se mohla uplatnit u Bernarda.

To podstatné, co Husa postavilo proti hierarchickým církevním strukturám, co jej přivedlo na hranici a co je ostatně hlavním obsahem i odkazem jeho učení, je nepochybně právě jeho protiinstituční nebo aspoň neinstituční eklesiologie, pojetí církve: stručně řečeno nepřijímá Hus církev jako organizaci, jako hierarchicky uspořádanou strukturu, ale jako společenství božího lidu, jako congregatio fidelium. V tom se český kacíř přiblížil pozdější reformaci snad nejvíce a nejvýznamněji. U Luthera má sice věroučné soteriologie přednost před eklesiologií,¹⁷ Lutherův hlavní článek nejedná „de ecclesia“, a přesto, jak je to ostatně vyjádřeno v jeho okřídleném označení *articulus stantis et cadentis ecclesiae*, se církev velmi podstatně dotýká. Věřoučné formule obou fází reformace jsou tedy eklesiologickému modelu v jistém smyslu podřízeny, jsou jeho předpokladem nebo důsledkem. Lze to rozpoznat a sledovat i na jejich osudu: jestliže je *sola gratia* odvěkým

¹⁶ Tento akt rozebírá a historicky i právněhistoricky zařazuje a posuzuje J. Kejř, *Husovo odvolání od soudu papežova k soudu Kristovu*, Praha 1999.

¹⁷ McGrath I, s 10.

majetkem středověkého, zejména augustinsky založeného, katolicismu, byla-li první i druhou vlnou reformace vlastně jen nově zdůrazněna, jestliže se mohou moderní katoličtí a luterští teologové shodnout v pojetí Rechtfertigung, jestliže začínají ztrácet svou výhružnou sílu výrazné rozdíly v chápání podstaty, funkce a významu Večeře Páně – zůstává na druhé straně citelný rozdíl mezi eklesiologií církve katolické a církví z reformace vzešlých. Projevuje se to nejen v definicích a při globálním pohledu na jejich uspořádání a chování, ale i v problémech závislých, zejména v pohledu na laiky, na kněžství, na apoštolskou posloupnost, na kněžství a laický apoštolát, o ordinaci žen nemluvě – a nakonec i v praktických možnostech a v hranicích ekumenického dialogu samého.

Dalším polem, na němž se pohybuje husovské bádání a na němž došlo k mnoha omylům a nedorozuměním, je učení Jana Husa o eucharistii. Hus především kritizoval pověrečný vztah ke svátosti, což slyšíme nejhlasitěji ze spisu „De sanguine Christi“ z roku 1406, v němž se postavil proti uctívání zázraku Kristovy krve, praktikovanému poutníky v braniborském Wilsnacku, kde mělo v roce 1383 dojít k zázraku s krvavou hostií. To za prvé. – Další otázka, zvláště často diskutovaná: zastával Hus remanenci, již prokazatelně učil Viklef, nebo se držel středověce pravověrné transsubstanciační nauky? Poslední zkoumání Husových textů¹⁸ vyznělo v tom smyslu, že Hus se k remanenci výslovně nepřihlásil, že se držel spíše transsubstanciace, i když s některými odchylkami od pravověrné katolické nauky. Můžeme dokonce říci, že Husa tato otázka nevzrušovala tolik, jako jeho historiografy, a že v ní zůstal neutrální. Pro naše poznání Husa je to důležité i jako důkaz Husovy mnohem menší závislosti na anglickém reformátorovi, než o jaké jsou či byli přesvědčeni Husovi kritikové. – Dalšími aspekty jsou časté přijímání laiků a požadavek laického kalicha. Hus se otázce častého přijímání na rozdíl od svých předchůdců, zejména Matěje z Janova, příliš nevěnuje, stačí mu Augustinovo „cotidie eucharistiae communionem accipere nec laudo nec vitupero, omnibus tamen dominicis diebus communicandum hortor“.¹⁹ A právě zde shledáme teologickou příbuznost s Martinem Lutherem. Pro oba je ve Večeři Páně podstatná víra přijímajícího křesťana, nikoli samo svátostné působení, pro oba je důležité evangelium a jeho hlásání slovem, kázání a naslouchání, svátost sama o sobě je zbavena pravého významu. O Lutherovi říká mono-

¹⁸ S. Sousedík, *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, Praha 1998 – podobně A. Kolesnyk, *Husovo pojetí eucharistie*, J. H. mezi epochami, s. 118 nn. a tam v pozn. 1 citované práce E. Wernera.

¹⁹ Decretum Gratiani De cons. D.2 c. 13, ed Friedberg I, col. 1318 (Aurelius Augustinus, *De ecclesiasticis dogmatibus*).

grafie O. H. Pesche,²⁰ že „Luther musel dosavadní nauku o svátostech a ještě více soudobou náboženskou praxi chápat jako cestu ke spáse *vedle* víry, ba s *obejitím* víry.“ Lutherovo a patrně i Husovo stanovisko je tedy něco docela jiného než středověká zbožnost, zejména zbožnost lidová. Matěj z Janova v ní kotví ještě celým svým učením – přijímání eucharistie má spasitelné účinky samo o sobě, proto také nestačí přijímání duchovní, je třeba se jej zúčastňovat svátostně. (Blíž k Husovi a tím k Lutherovi zde snad má Milíč z Kroměříže, jehož důraz na slovo a na kazatelskou činnost hledá a nachází mladý nizozemský badatel o jeho spisech).²¹ Z téhož kořene (totiž z důrazu na víru a slovo oproti magické funkci svátosti) jako Husova relativní lhostejnost k otázce častého přijímání vyrůstá i jeho relativní lhostejnost a dlouho trvající rezerva k laickému kalichu. Budiž připomenuto, že Hus není autorem této svátostné inovace: zavedli ji jeho žáci Jakoubek ze Stříbra za spolupráce německého kanonisty, dalšího Husova spolupracovníka Mikuláše z Dražďan. (Tím méně má s kalichem cokoli společného Matěj z Janova, jemuž mívá historiografie tu a tam sklon ideu kalicha přičítat: u Matěje šlo výlučně o časté přijímání laiků, nikdy o laický kalich.)

Heiko A. Oberman, který mezi současnými církevními historiky snad nejpilněji sleduje spojnicí mezi spiritualitou 14. století, českou reformací a Lutherem, přispěl do citovaného bayreuthského sborníku studií, jež nese přímo titul „Hus a Luther“ s podtitulem „Antikrist a druhý reformační objev“. Autor označuje zkušenost s antikristovským stavem církve, s příchodem Antikristovým, zkušenost Husovu i Lutherovu, za fenomén, který přinejmenším relativizuje rozlišení mezi reformou a reformací, mezi kritikou života a kritikou učení. Antikrist je podle Obermana oním druhým Lutherovým reformačním objevem, který jej natolik sblížuje s kostnickým mučedníkem (nejen s jeho učením o Antikristu, ale i s jeho koncem – Hus v boji proti Antikristu „ve svých posledních dnech chce předurčené mobilisovat jako povoláné svědky krve, kteří mají být stejně jako dřívější bezpočetní mučedníci hotovi položit svůj život k reformačnímu napomenutí církve, quae non patitur reprehensionem, jež není schopna snést reformní kritiku.“ „Nemůže být sporu o tom“, pokračuje Oberman, „že Hus v Lutherově životě nepředstavuje žádnou okrajovou figuru a marginální thema jeho theologie.“²²

Reformační recepce a reflexe Husových a husitských názorů byla aspoň zčásti věnována pozornost na nedávné mezinárodní rozpravě o českém

²⁰ Pesch, *Cesty k Lutherovi*, český překlad J. Vokouna Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 100.

²¹ P. C. A. Morée, *Preaching in fourteenth century Bohemia*, EMAN 1998.

refomátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího tisíciletí (Convengno internazionale su Iohannes Hus), konané v prosinci 1999 na Papežské Lateránské univerzitě v Římě. Konference prezentovala výsledky práce komise, zřízené při české biskupské konferenci v roce 1993 z podnětu Jana Pavla II. ("Komise pro studium problematiky spojené s osobností, životem a dílem M. Jana Husa") a vedle referátu Martina Wernische s názvem Giovanni Hus nel pensiero della Riforma (Jan Hus v reformačním myšlení) se zde našeho tématu týkalo nejbezprostředněji, i když nikoli explicitně, vystoupení prof. J. Seiferta (Gli aspetti etici della insistenza di Hus sull'otroprassi e sul ruolo della coscienza – Etické aspekty Husova požadavku křesťanského života a úlohy svědomí).²³

Je tedy vztah Husa a Luthera, poměr mezi první a druhou reformací či mezi reformou a reformací problémem starým jako reformace sama a přitom problémem stále nově nahlíženým a zpracovávaným. Stále nově v souřadnicích dobových kontextů. Tato nová hledání a nové pokusy o řešení vypovídají nejen o české huse a wittemberské labuti,²⁴ ale dokonce snad více o těch, kteří se takto ptají i odpovídají. V případě našeho přelomového letopočtu také o Čechách a Němcích (ti obojí jsou stále otevřenější smířlivému dialogu), také o katolících a evangelících (platí o nich totéž), a také o tom, jaká chce být moderní Evropa.

²² J. H. mezi epochami, s. 269, 272.

²³ Podobně jako v Bayreuthu H. Oberman, vystoupil v Lateránu s referátem o Husově eschatologii a o jeho učení o Antikristu jako hermeneutickém klíči k Husově eklesiologii F. J. Holeček (*Momento escatologico. Hus ed il problema dell'Anticristo*). – Sborník z lateránského symposia vyjde v dohledné době v české a italské verzi.

²⁴ Legendární původ těchto metonymií viz Vischer II, 346.